

Маріан ТОКАР

Кандидат історичних наук, професор,
Центр досліджень проблем державотворення
Карпатського університету ім. Августині Волошина,
м. Ужгород

Громадські організації та місцеві вибори: публічний інтерес громад

Сьогодні громадські організації не є прямими суб'єктами виборчих процесів України. Їхня безпосередня участь у виборах обмежується дозволом мати своїх офіційних спостерігачів, супроводом агітаційної та моніторингової кампанії. Але так було не завжди. На зорі Української Незалежності вони були чи не головними гравцями виборчих перегонів, оскільки мали вику ступінь довіри серед громадян, були реальними виразниками їхнього публічного інтересу. Але нині діють нові правила. Чи можна і чи потрібно їх змінювати – вирішувати громадянському суспільству. Очевидним залишається факт партійної неефективності щодо реалізації публічних інтересів громадян, що впливає на втрату авторитету політичних організацій, які маніпулятивно актуалізують себе лише в передвиборчих марафонах. Одночасно, реформа децентралізації та творення нових територіальних суб'єктів – ОТГ – кидає виклик громадянам щодо можливостей самим захищати свої індивідуальні та колективні інтереси. Місцеві вибори і є таким шансом. Як себе в такій ситуації можуть поводити громадські організації, і які вигоди можуть мати місцеві громади – про це у авторських роздумах...

Отже, місцеві вибори в Україні – спосіб формування представницьких органів місцевого самоврядування в Україні та органів влади Автономної Республіки Крим (Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів) та старост¹.

Жодний діючий нормативно-правовий акт сьогодні безпосередньо не передбачає надання громадським організаціям права брати участь у місцевих виборах. Таку прерогативу мають виключно політичні партії, для яких це основна мета функціонування та які сприяють формуванню й вираженню політичної волі громадян (Р. 2 ст. 36 Конституції України)².

¹ Про місцеві вибори: Закон України. Документ 595-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 20.03.2020, підстава – 524-IX. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

² Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020, підстава – 27-ІХ. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Відповідно до цього, політичні партії (на відміну від усіх інших об'єднань громадян), як особливий вид об'єднань громадян, офіційно визнаються суб'єктами політичної діяльності у державі та учасниками місцевих виборів¹.

Законодавство України розмежовує поняття політичної партії та громадської організації саме на рівні їхньої політичної участі. Так, політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників

певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має свою метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політич-

них заходах (ст. 2 Закону України «Про політичні партії в Україні»)². А громадська організація «свого» закону немає, а виступає в рамках підвиду громадського об'єднання, що діє як «об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи» й «для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» (ст. 1 Закону України «Про об'єднання громадян»)³. Відтак, участь у виробленні державної політики, формуванні ор-

ганів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі можуть брати лише політичні партії і, на жаль, на нашу думку, політична діяльність у змісті виборчої суб'єктності, у тому числі представництво у місцевій владі, для громадської організації є сьогодні за межею правової сутності.

Нагадаємо, що перші більш-менш демократичні в Україні місцеві вибори проходили за інших умов. Останній «радянський» проект Закону «Про вибори народних депутатів УРСР» хоч і зберігав усі антидемократичні положення союзного закону, за яким проводилися вибори весною 1989 року, під

тиском громадськості був змінений. Тоді, незважаючи на протидію партійно-державної влади, «громадський» законопроєкт був опублікований у газеті «Літературна Україна», яка була чи не єдиним офіційним рупором національно-демократичних сил. Більшість новітніх громадських організацій, зокрема популярний НРУ, підтримала його. Майже відразу «на адресу Президії Верховної Ради УРСР надійшло понад 230 тисяч зауважень і пропозицій до офіційного законопроекту про вибори, сім варіантів альтернативних проектів. Така активність населення України на фоні зростання впливу НРУ та інших демократичних формувань змусила партійну владу республіки врахувати громадську думку із цього питання»⁴. Попри те, що 18 жовтня 1989 року на пленумі ЦК КПУ тодішній перший секретар ЦК Компартії України В. Івашко висловився про недоцільність виборів З'їзду народних депутатів України та виборів від громадських організацій, 28 жовтня Верховна Рада УРСР

¹ Жукровський Я. Чи можуть ГО брати участь у місцевих виборах? *Гурт.* 2009. URL: <https://gurt.org.ua/blogs/%D0%AF%D1%80%D0%BA%D0%BE%20%D0%96%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9/155/>

² Про політичні партії в Україні: Закон України. Документ 2365-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 13.02.2020, підстава – 440-IX. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2383-11>
³ Про громадські об'єднання: Закон України. Документ 4572-VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 13.02.2020, підстава – 440-IX. Законодавство України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

⁴ Кобута С., Кобута Л. Демократичні вибори в Україні 1990 року: особливості проведення та наслідки. *Вісник Прикарпатського університету: Серія: Історія*. Випуск 17. С. 40. С 35 – 45.

прийняла новий Закон про вибори з «громадськими» рекомендаціями¹.

Упродовж 1989 – 1990 років, незважаючи на складність ідеологічного протистояння, все ж тактика демократичних сил дала свої плоди: «офіційно з новітніх формувань зареєстрованим було тільки Товариство української мови, тому його регіональні організації брали на себе місію висунення претендентів у кандидати представників від Руху, УГС, («Просвіти» – авт.) інших опозиційних структур, їхню офіційну реєстрацію»². Завдяки цьому, представництво громадських організацій вперше отримало можливість відстоювання своїх публічних інтересів у місцевих радах. Подальші суспільнополітичні процеси партизували суспільну активність і підготували підґрунтя для участі партій у виборчих процесах.

Тепер повернемось у наші дні. Виходячи із сучасних норм нового Виборчого кодексу партія є єдиним суб'єктом виборчого процесу. Однак, на чому варто наголосити, вони можуть висувати місцевих громадян, які не є їхніми членами. А отже, може спрацювати своєрідний суспільний договір, за яким місцева громада може висунути із свого середовища активного представника чи захисника їхніх публічних інтересів, ким може бути й член або лідер громадської організації. Завдяки такій ситуації, громадська організація, яка сутнісно є представництвом «народу», «громади», «громадян». може надати природного наповнення поняттю «народовладдя». Її представники таким чином отримують не тільки «право на владу», а й можуть бути залучені на повноправних підставах до системи публічного управління й процесу державотворення на

місцях, що й гарантовано нормативно-правовими засадами демократичної держави³.

Відстоюємо думку, що попри обмеження виборчої участі для громадської організації, вона залишається кращим ніж партія інструментом акумулювання групових інтересів місцевої спільноти – територіальної громади. Це має спонукати до соціальної відповідальності громадян, котрі спроможні пожертвувати особистими, приватними інтересами заради колективних, суспільних, які врешті вже згодом сприятимуть отриманню ним же індивідуальних благ. Адже поняття «публічності» в даному розумінні стосується громадянської спільноти та її просторово-об'ємної діяльності, в змісті якої зосереджена соціальна, а отже – публічна природа. У цьому сенсі – громадський інтерес (соціумний) можна розглядати як публічний інтерес (також соціумний), що є

синергією багатьох індивідуальних інтересів. На нашу думку, саме феномен громадської організації є добрим цьому прикладом.

Зауважимо, що у зміст децентралізації залідана суть сучасного реформування адміністративно-управлінського характеру відносин в Україні. Однією з центральних проблем, у цьому контексті, є проблема децентралізації як загальнодержавного напряму системних перетворень в державі, що передбачають «створення комфортного та безпечної середовища для життя людини в Україні... шляхом побудови ефективної системи влади на всіх рівнях (громада – район – область), передачею максимально можливої кількості повноважень на найближчий до громадянина

¹ Про вибори народних депутатів Української РСР: Закон УРСР від 27.10.1989 р. № 8304-XI. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1989. Додаток до № 45. 21.

² Кобута С., Кобута Л. Демократичні вибори в Україні 1990 року: особливості проведення та наслідки. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія*. Випуск 17. С. 41. С 35 – 45.

³ Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 24 березня 2012 р. № 212/2012. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>.

рівень – громадам»¹. У цьому ж напрямку можиться про надання якісних і доступних соціальних послуг громадянам. У нашому випадку цю місію можуть виконувати громадські організації – і як посередники між суб'єктами публічних відносин (наприклад, інституції держави – ОТГ), і як виконавці певних соціально-сервісних послуг, на які є запити як громади, так і держави.

Нівелювання надмірної централізації й необґрунтованого посилення державної влади – це сучасний виклик не тільки громадським організаціям, а й оптимізації політики держави у напрямку сприяння розвитку громадянського суспільства та його елементам. І тут громадські організації, під час місцевих виборів, можуть володіти засобами впливу на публічну владу, апелюючи до взаєморозуміння та взаємовідповідальності всіх сторін публічно-управлінських відносин. Важливо, щоб місцева громада зрозуміла цінність самоуправління й визнала в особі громадських організацій по-трібний суб'єкт співпраці в напрямку надання публічних послуг індивідуальним чи груповим представникам громади, що може здійснюватися на основі контрактних взаємовигідних умов та загально-прийнятих у демократичній державі нормативно-правових документів.

Місцеві вибори є вдалою можливістю активізувати залучення до публічної політики таких форм самоорганізації громадянської життедіяльності як об'єднані територіальні громади. На етапі їх творення й перших кроків автономного існування роль громадських організацій, що здійснюють суспільно-корисну дію, значно зростає. Нове позицювання таких публічних організацій приваблює інтереси громад своєю готовністю до виконання соціальних замовлень місцевого населення на основі сучасних управлінських і технологічних

інновацій. Громадська організація, беручи на озброєння новітні підходи в публічній політиці, управлінні, комунікації, інноваційних технологіях, усвідомлено позиціонує себе необхідним публічним посередником між державою та соціумом. Вважаємо, що у передхідних умовах децентралізаційного процесу в Україні, а особливо в регіонах із вразливою соціальною інфраструктурою, така публічна політика є цілком виправданою і потребує належного розуміння та підтримки з боку правлячої влади.

Вищенаведені аргументи закликають до актуалізації забезпечення різних форм концептуальної єдності спільної публічно-

управлінської діяльності громадських організацій, як демократичних елементів громадянського суспільства та держави. Вважаємо такий підхід викликом сучасного розвитку інноваційних публічно-управлінських відносин, що змушують до поглиблення і конкретизації механізму реалізації демократичних процедур. На нашу думку, соціальний аспект таких відносин сьогодні постає багатофункціональним феноменом різнопривілеївої децентралізації вписується у вимоги розвитку сучасної світової демократії. А конструкт відкритого середовища, як стабільно існуючий публічний простір взаємодії інтересів, у якому головну роль відіграє інтерес громадянина та спільнот, в яких проходить його життєдіяльність, потребуватиме ефективної та тісної співпраці громадських організацій із органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами та може отримати належну підтримку в змісті державної політики в напрямку об'єктивного сприяння розвитку громадських організацій².

¹ Єгорова В.С. Процес децентралізації влади в Україні. *Конституційне право та конституційний процес в Україні: часопис Київського університету права*. Вип. 4. 2017. С. 66.

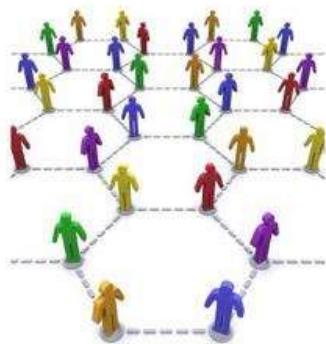
² Токар М.Ю. Актуальність забезпечення концептуальної єдності управлінської діяльності громадських організацій та держави. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІДУ НАДУ «Магістр». 2019. № 1 (55). С. 34.

Виникає питання, у якій практичній ситуації може проявити себе новітня роль громадської організації? Зосередимо увагу на прикладі її взаємодії з новою формою громадської самоорганізації – об'єднаної територіальної громади у контексті їх модернізованої взаємодії з державою. Беручи до уваги те, що формування простору новосуб'єктних відносин є лише однією із складових загальнодержавної реформи децентралізації влади в Україні, на нашу думку, вона є практичним викликом усій демократичній системі держави у змісті спроможності на супільній консенсус і реалізації перспектив розвитку всеохоплюючої публічної політики, а також еволюції публічного управління тощо. Говорити про успіхи цього процесу ще зарано, оскільки очевидними є складності його практичної реалізації на місцях. Але ймовірність позитивних змін є очевидною в розрізі розуміння процесу творення територіальних громад як формату перерозподілу публічно-управлінських повноважень і як одного із напрямів співпраці громадянського суспільства та держави.

Усвідомлюючи реальність таких змін, повністю погоджуємося з думкою сучасних учених, що «феноменальність територіальної громади полягає в тому, що носій самоврядних функцій є не тільки об'єктом управлінських рішень, а й самостійно їх приймає і здійснює, тобто одночасно виступає об'єктом і суб'єктом управління»¹. У такому контексті зростає важливість зачленення до місцевих виборів «рідного» елементу, тобто місцевих громадян, котрі краще знайомі із проблемами місцевого «виживання».

Перш за все зауважимо, що в цій ситуації потрібна віра громадян у власні сили та можливості. Відчуття потребності у громадянському суспільстві є важливою ознакою демократії. В центрі уваги реформи постає людина, її по-

гляди на життя, її публічні інтереси. Водночас можливість співчасті громадян у реалізації державних функцій – це серйозний крок у розвитку публічного управління. На жаль, більшість громадян сьогодні не готові до активного індивідуального прояву своєї громадянської позиції, але схильні її проголосити колективно, особливо для вирішення публічних питань їхньої життєдіяльності. Тому громадським організаціям варто працювати над зростанням дієвого авторитету об'єднань громадян як публічного інструменту, що репрезентує публічні інтереси громадянського загалу особливо в регіональному середовищі².

Ураховуючи вищенаведене обґрунтування можливості публічної співпраці суспільно-корисної громадської організації з об'єднаною територіальною громадою можна в перспективі розглядати з мотиваційної, кадрової, функціональної та інноваційної позицій. Упевнені, що використання управлінсько-інноваційних підходів є механізмом творення абсолютно нових умов міжсуб'єктних публічних відносин у державі. Таким чином, виходячи з такої диспозиції та враховуючи наявний досвід, вважаємо, що саме громадські організації можуть і повинні взяти на себе публічно-посередницькі функції, які активізують повноцінну реалізацію багатьох змін та реформ, у тому числі й децентралізації³.

Особливо важливою пропонована диспозиція є для депресивних регіонів України та в локаціях із вразливою соціальною інфра-

² Не субвенціями єдиними: як мешканці нових громад змінюють свої міста та села. *Запорізька правда. ZP_Правда*. URL: <http://zp-pravda.info/2018/09/19/ne-subventsiiamy-iedynymu-iak-meshkantsi-novykh-hromad-zminiuut-svoi-mista-ta-sela/>.

³ Токар М.Ю. Можливості співпраці громадської організації з об'єднаною територіальною громадою. *Публічне управління ХХІ століття: синтез науки та практики: Збірник тез XIX Міжнародного наукового конгресу* (м. Харків, 19 квітня 2019 р.). Харків: ХарПІДУ НАДУ «Магістр», 2019. С. 177 – 178. URL: http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2019-2/2019_02.pdf.

¹ Павлов О. Сільська територіальна громада як складник політичної системи суспільства. *Політичний менеджмент*. 2007. №3. С. 63 – 64. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8856/07-Pavlov.pdf?sequence=1>.

структурою, де місцевим громадянам доводиться зіштовхуватися з чималою кількістю проблем. Також слід звернути на це увагу й громадам, де значну частину населення складають представники національних меншин. Адже вони мають значні проблеми із вмотивованим позицюванням своїх колективних публічних прав на управління й вирішення питань місцевого значення у територіальних громадах, у межах яких вони проживають. Це стосується, насамперед, не слов'янських груп (роми, угорці, румуни, євреї, ін.). Зауважимо, що регіональний спектр проблем накладає негативний відбиток на питання інтеграції до українського суспільства багатьох національних меншин. Тому варто приводити в єдиність плани й дії органів публічної влади й інституцій громадянського суспільства та випрацьовувати виважену інтеграційну політику особливо на низинному публічно-управлінському рівні, де вона є найбільш чутлива і вразлива.

Таким чином, вважливо, щоб вироблення перспективних планів розвитку територіальних громад здійснювалося з урахуванням публічно-управлінських аспектів, а особливо таких, що залежать від активного залучення всіх представників локального середовища до роботи в місцевих органах влади. Одночасно це б сприяло налагодженню ефективних партнерських відносин із громадськими організаціями, стимулювало б кожного суб'єкта до рівноправності й справедливості у веденні публічної політики та захисту публічних інтересів.

Самі ж громадські організації зацікавлені у публічній взаємодії з усіма суб'єктами публічно-управлінських відносин, а їхнє ставлення до вирішення соціальних проблем територіальних громад пропонуємо розглядати крізь можливість позицювання себе як суспільно-корисної інституції. Саме завдяки затребуваності територіальної громади у системних послугах незалежних від держави організацій і криється, на наш погляд, шанс модернізації державотворчого потенціалу громадянського суспільства.

Отже, в Україні взаємодія об'єднаних територіальних громад і громадських організацій є однією із актуальних проблем сучас-

ності, що й показує їх пріоритетна суспільно-корисна активність у змісті публічно-управлінських відносин. Вона може здійснюватися завдяки використанню популярних сервісних механізмів, таких як: просвіта і громадянське виховання, управлінська та технологічна інноваційність, медіаграмотність, креативні індустрії, соціально-сервісна підтримка. Мотиваційна складова діяльності громадських організацій зосереджена переважно у суспільно-корисній співпраці з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, зокрема. На нашу думку, їхня соціально-сервісна орієнтація є взаємокорисною для становлення нового формату відносин між державою та громадянським суспільством. А публічна політика, що є інструментом такої синергетичної взаємодії, сприяє

вкоріненню демократичних цінностей, поширенню серед громадян культури взаємоповаги, рівності, соціальної справедливості. У цьому контексті безпосередня участь громадян у місцевих виборах та право бути обраним за новим Виборчим кодексом дає шанс на зростання в них соціальної відповідальності. Тому можливість співпраці громадської організації з органами місцевого самоврядування, територіальними громадами наштовхує на думки з приводу змін у змісті державної політики, спрямованої на сприяння розвитку громадських організацій. А для того, щоб вона мала конкретно-прикладний публічний характер, припускаємо виділення їхньої суб'єктності з-поміж інших інституцій громадянського суспільства (спілки, об'єднання, фонди, інші органи самоорганізації громадян).

Так чи інакше, але саме зараз, унаслідок реформи децентралізації, зміни парадигми публічно-управлінських відносин та нових можливостей Виборчого кодексу в Україні, громадянам варто взяти на себе соціальну і політичну відповідальність та спробувати на місцях «взяти» владу у свої руки й здійснити давній, життєвоважливий український вислів – «У своїй хаті, своя й правда, і сила, і воля»...

22 2 / 2020 * УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ * Альманах

Література:

1. Єгорова В.С. Процес децентралізації влади в Україні. *Конституційне право та конституційний процес в Україні: часопис Київського університету права*. Вип. 4. 2017. С. 66 – 69.
2. Жукровський Я. Чи можуть ГО брати участь у місцевих виборах? *Гурт*. 2009. URL: <https://gurt.org.ua/blogs/%D0%AF%D1%80%D0%BA%D0%BE%20%D0%96%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9/155/>.
3. Кобута С., Кобута Л. Демократичні вибори в Україні 1990 року: особливості проведення та наслідки. *Вісник Прикарпатського університету: Серія: Історія*. Випуск 17. С 35 – 45.
4. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020, підстава – 27-ІХ. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Не субвенціями єдиними: як мешканці нових громад змінюють свої міста та села. *Запорізька правда. ZP_Правда*. URL: <http://zp-pravda.info/2018/09/19/ne-subventsiiamy-iedynymu-iak-meshkantsi-novykh-hromad-zminiuut-svoi-mista-ta-sela/>.
6. Павлов О. Сільська територіальна громада як складник політичної системи суспільства. *Політичний менеджмент*. 2007. №3. С. 63 – 64. URL: <http://dspace.nbu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8856/07-Pavlov.pdf?sequence=1>.
7. Про вибори народних депутатів Української РСР: Закон УРСР від 27.10.1989 р. № 8304-XI. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1989. Додаток до № 45. 21.
8. Про громадські об'єднання: Закон України. Документ 4572-VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 13.02.2020, підстава – 440-ІХ. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
9. Про місцеві вибори: Закон України. Документ 595-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 20.03.2020, підстава – 524-ІХ. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.
10. Про політичні партії в Україні: Закон України. Документ 2365-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 13.02.2020, підстава – 440-ІХ. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
- Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 24 березня 2012 р. № 212/2012. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>.
11. Токар М.Ю. Актуальність забезпечення концептуальної єдності управлінської діяльності громадських організацій та держави. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІДУ НАДУ «Магістр»*, 2019. №. 1 (55). С. 27 – 34.
12. Токар М.Ю. Можливості співпраці громадської організації з об'єднаною територіальною громадою. *Публічне управління ХХІ століття: синтез науки та практики: Збірник тез XIX Міжнародного наукового конгресу* (м. Харків, 19 квітня 2019 р.). Харків: ХарПІДУ НАДУ «Магістр», 2019. С.177 – 180.

Українське Державотворення

ВИБОРЧИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ і МІСЦЕВІ ВИБОРИ: додаткова інформація, коментарі

Хроніка набрання чинності:

- ✓ 19 грудня 2019 року – новий Виборчий кодекс України схвалений депутатами Верховної Ради України.
- ✓ 28 грудня 2019 року – новий Виборчий кодекс України підписаний Президентом України.
- ✓ 1 січня 2020 року – новий Виборчий кодекс України почав діяти (за винятком деяких підпунктів переходних положень).